

УДК 338.48–6:39(477)

О. Г. Шестель, С. С. Бєляєва

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У роботі представлено аналіз перспектив розвитку внутрішнього етнічного туризму в Україні.

Актуальність дослідження пояснюється недостатнім висвітленням питання етнічного туризму в науковій літературі. Необхідно відзначити також потребу людей в етнічній ідентифікації, що підтверджується зростанням популярності етнічного туризму в Україні.

Метою дослідження є виявлення специфічних історико-культурних регіонів і пов'язаних з ними традицій, що виступають мотивом в етнографічному туризмі.

Визначено загальні проблеми розвитку етнічного туризму; проаналізовано проблему мотивації туристів для відвідування того чи іншого місця; виявлено особливості культури і традицій історико-культурних регіонів, привабливих для туристів, що цікавляться етнографією; висвітлено перспективи вирішення цих проблем.

Використано наступні методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація наукової літератури – з метою визначення стану і теоретичного обґрунтування перспектив розвитку внутрішнього етнічного туризму в Україні, а також методи емпіричного дослідження: експеримент, порівняння, узагальнення, спостереження.

Показано, що етнічний туризм – це активний спосіб вивчити історію свого народу. Потенційних туристів можуть зацікавити релігійні об'єкти, пам'ятки історії, культури, архітектури. Українці зберегли основні елементи традиційної, матеріальної та духовної культури своїх національних спільнот, отже Україна має значний культурний, економічний, виховний потенціал для розвитку етнічного туризму. Доведено, що Україна має значний потенціал для запровадження етнотурів, зважаючи на наявність етнотуристичних ресурсів. Зазначено, що проведення етнічних фестивалів, що репрезентують самобутні традиції, автентичні обряди та звичаї, неповторна національна кухня, гостинність українців сприяють збільшенню кількості туристів.

Ключові слова: внутрішній туризм, етнічна спадщина, етнічний туризм, етнос, національний характер.

Постановка проблеми та її актуальність. Розвиток туризму має велике значення як для окремої особи, так і для держави загалом. Останнім часом набуває популярності етнічний туризм. Етнічний туризм – це підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території (Орлова М. Л., 2009).

Етнічний туризм може бути внутрішнім (відвідування сільської місцевості жителями міста з метою ознайомлення з культурою, фольклором, побутом) і зовнішнім (пов'язаний з відвідуванням історичної батьківщини). У нашому дослідженні буде приділено увагу внутрішньому туризму.

Актуальність дослідження пояснюється недостатнім висвітленням питання етнічного туризму в науковій літературі. Необхідно відзначити також потребу людей в

етнічній ідентифікації, що підтверджується зростанням популярності етнічного туризму в Україні.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає в тому, що в дослідженні розкрито перспективи розвитку етнічного туризму в Україні, а також виявлено особливості культури і традицій історико-культурних регіонів, привабливих для туристів. Останнім часом цей вид туризму все більше привертає увагу як науковців, так і працівників галузі туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності етнічного туризму знайшли відображення в працях зарубіжних і вітчизняних учених: В. Г. Гуляєва (Гуляєв В. Г., 2003), О. Дугчак (Дугчак О.) В. О. Джамана (Джаман В. О., 2009), В. Ф. Кифяка (Кифяк В. Ф., 2003), Л. Б. Максанової (Максанова Л. Б.), Малової Н. М. (Н. М. Малова, 2002), Л. М. Орлової (Орлова М. Л., 2009), Пархоменко Т. С. (Т. С. Пархоменко, 2004) та ін.

Наукові розвідки більшості авторів присвячено визначенню сутності етнічного туризму, вирішенні певних проблем його розвитку. Зважаючи на те, що туристична галузь України знаходиться на стадії становлення, не всі аспекти етнотуризму досліджені в повному обсязі.

Метою дослідження є виявлення специфічних історико-культурних регіонів і пов'язаних з ними традицій, що виступають мотивом в етнографічному туризмі.

Для досягнення мети потрібно виконати наступні завдання: визначити загальні проблеми розвитку етнічного туризму; проаналізувати проблему мотивації туристів для відвідування того чи іншого місця; виявити особливості культури і традицій історико-культурних регіонів, привабливих для туристів, що цікавляться етнографією; висвітлити перспективи вирішення цих проблем.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення мети було використано наступні методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація наукової літератури – з метою визначення стану і теоретичного обґрунтування перспектив розвитку внутрішнього етнічного туризму в Україні. Методи емпіричного дослідження: порівняння, узагальнення, спостереження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Етнічний туризм – це активний спосіб вивчити історію свого народу. Потенційних туристів можуть зацікавити релігійні об'єкти, пам'ятки історії, культури, архітектури. Українці зберегли основні елементи традиційної, матеріальної та духовної культури своїх національних спільнот, отже Україна має значний культурний, економічний, виховний потенціал для розвитку етнічного туризму. Дослідження об'єктів культурної спадщини відображено в класифікації ресурсів етнічного туризму М. Л. Орлової. Науковець пропонує поділяти ресурси етнічного туризму за внутрішньою структурою на комплексні, складні та одиничні (категорії), а відповідно до сутнісного підходу на типи – етнічні артефакти, ансамблі етнічних артефактів та етнічні ландшафти, типи ж у свою чергу – на окремі об'єкти (Орлова М. Л., 2009).

Культурне самовираження народу, його історія, традиції, звичаї завжди викликали інтерес науковців. Як засвідчує практика, етнічний туризм здатний задовольнити цілий ряд духовних потреб людини. Етнічний туризм безпосередньо пов'язаний з національним характером і менталітетом народу. Вираженням національного характеру слугують етнічні звичаї та традиції, народна космогонія, міфопоетика, українська етносимволіка. Дослідженням української обрядовості займалось багато видатних дослідників. Особливо цінними серед них є дослідження вчених ХІХ – першої половини ХХ ст. – Б. Грінченка, М. Драгоманова, Н. Дучинського,

С. Єфремова, М. Максимовича, П. Чубинського та ін. На сучасному етапі розвитку науки питання національного характеру актуалізується у зв'язку з підвищенням національної свідомості громадян.

На виникнення й існування національного характеру впливають певні чинники. На думку етнопсихолога В. Янева, національний характер формується впродовж 350–400 років (Янів В., 2006). Беззаперечно, українці часів Київської Русі відрізняються від українців часів Запорозької Січі, а українці часів козаччини відрізняються від народу нашої епохи, хоча всі історичні чинники відобразились на колективному підсвідомому.

Дозволимо припустити, що саме історичний факт існування Запорозької Січі мав суттєвий вплив на специфіку національного характеру українців. Визвольний рух в Україні спричинив надію народу на волю, а в особі Богдана Хмельницького люди побачили ватажка, який був здатний керувати нацією. Від козаччини походить волелюбність українського народу, повага до жінок, бажання захистити не тільки свою домівку, а й Батьківщину. Більшість унікальних пам'яток, пов'язаних з життям і діяльністю Богдана Хмельницького, знаходяться на території Черкаської області. Таким чином, Черкащину з впевненістю можна назвати колыскою українського козацтва.

Культурний потенціал Черкаського регіону, виражений у його історичній і етнічній спадщині, здатний зумовити успішний розвиток туризму. Черкаська область вирізняється історико-культурним значенням, географічним розташуванням та природно-рекреаційним потенціалом. Наявність унікальних етнічних ресурсів й архітектурних пам'яток також сприяють залученню туристів.

Одним з найбільш значимих об'єктів етнічного туризму на Черкащині є Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», який останнім часом усе більше привертає увагу туристів.

Територіально Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» охоплює не лише місто Чигирин, а й населені пункти: Стецівка, Суботів, Медведівка, а також Холодний Яр і Отаманський парк. У цих селах розташовані тридцять чотири пам'ятки історії, культури, архітектури, археології. Наприклад, у Чигирині знаходиться Замкова гора, яку можна вважати унікальним пам'ятником садово-паркового мистецтва. Тут знаходиться монумент гетьману Богдану Хмельницькому – кам'яний хрест, зведений в 1912 році на честь героїв боротьби з турецькими і польськими загарбниками. Визначною пам'яткою є також бастіон Петра Дорошенка, що представляє собою фрагмент Чигиринської фортеці, побудованої у XVII столітті.

Залученню туристів сприяє започаткування щорічних тематичних фестивалів у Чигирині. Зазначимо, що важливим завданням в організації етнічного туризму є ознайомлення гостей з традиціями і культурою певного етносу. Спостерігається тенденція використання елементів календарної обрядовості в спеціалізованих етнотуристичних комплексах, що може бути корисними для різноманітних напрямків туристичної діяльності. Спробуємо проаналізувати особливості святкового календарного циклу, що можуть зацікавити потенційних туристів. Варто звернути увагу на наступні свята та обряди календарного циклу: Свят-вечір, Колядування, Зірка, Вертеп, Новий рік, «Маланка», Щедрування, Засівання, Хрещення, Масляна, Благовіщення, Великдень, Писанки, Зільницький обряд, Купала, Зелені свята, Маковія, Спаса, Покрови, Введення, Катерини, Андрія, Миколи (Українська минувшина, 1993, с. 184).

Найбільш визначним фестивалем, що репрезентує автентичні традиції і календарну обрядовість українського народу, є Фестиваль Святого Миколая, що проводиться щорічно в Чигирині.

Туристам пропонується відвідати казкову Резиденцію Святого Миколая. Святкову атмосферу заходу створює Всеукраїнський конкурс колядок та щедрівок, адже саме на Миколая туристи мали змогу навчитися колядувати та щедрувати. Участь у конкурсі взяли більше 50 колективів з усієї країни, що підготували стародавні та сучасні колядки й щедрівки. Перед конкурсом науковцями було здійснено фольклорну наукову експедицію з метою виявлення давніх українських колядок і щедрівок, а на основі зібраної інформації оголошено Всеукраїнський пісенний конкурс. Музичний потенціал регіону є привабливим елементом культури, а в багатьох країнах музика виступає одним з основних засобів залучення туристів. Музичні фестивалі щорічно збирають тисячі учасників.

Під час Фестивалю відбувалося частування гостей традиційними українськими стравами, що сприяло ознайомленню туристів зі специфікою етнічної кухні та особливостями національного колориту. Багатьом туристам відомі характерологічні характеристики ввічливості та гостинності українського народу. Споконвіку в українців існує традиція зустрічати гостей із хлібом та сіллю. Український народ пригощає своїх гостей найкращим, що має: «Традиція українців зустрічати гостей хлібом-сіллю на вишиваному рушнику – найдорожчим, що вони мають, – бажаючи при цьому всіляких гараздів, засвідчує високу культуру народу, його чемність, вихованість» (Подождук Д., 2004, с. 62). Харчування – важливий елемент подорожі, а також хороше джерело прибутків. Туристи охоче знайомляться з особливостями національної кухні тієї місцевості, де подорожують. Наприклад, майже всі туристи, які відвідують вперше Україну, бажають покуштувати борщ і сало. Особливий інтерес у туристів викликають заклади харчування, що спеціалізуються на стравах української кухні, оформлення яких відповідає національним традиціям. Таким чином, збереження культурної спадщини та її раціональне використання мають велике значення для залучення туристів.

Під час Фестивалю всі охочі мають нагоду навчитися мистецтву вишиванки. Як відомо, вишиванка і рушник – символи українського народу: «Вишиванка – певним чином розшита біла сорочка як предмет українського національного вбрання; до вишиванок ставилися як до святині, передавали від покоління до покоління, з роду в рід, берегли як реліквії; узорі, вважали, мають оберегову силу; символічний образ вишиванки часто присутній у народних піснях про кохання, родинне життя; за традицією, дівчина, готуючи придане, мала вишити своєму нареченому сорочку» (Жайворонок В., 2006; с. 88); «Рушник – шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом, що традиційно використовується для оздоблення житла (декоративний) або в народних обрядах (обрядовий); рушники споконвіку були ознакою багатства української родини, і не лише матеріального, але й духовного, бо уособлювали родовідну пам'ять; вишивані рушники – головна окраса української селянської хати – ними увішують стіни світлиці, прикрашають столи, скрині й особливо – покуть; дбалися кількома поколіннями, насамперед для посагу; розмаїта символіка рушникової вишивки (передусім рослинна і тваринна) та кольоропис на рушнику – не просто барвистість, пейзажний колорит, тобто приваба для ока, а й національний декор, народна художня символіка; це своєрідне відтворення в малюнках та кольорах естетичних, мистецьких смаків народу, його світогляду, світосприймання, його духовних витоків; рушник супроводжував українця все життя» (Жайворонок В., 2006, с. 516).

Пропонуємо розглянути перспективи використання української національної вишивки для розвитку етнотуризму, оскільки вишивка – один з найбільш привабливих сувенірних брендів України. Етнічні особливості вишивки проявляються в орнаментах і

сюжетному зображенні, за вишивкою можна прослідкувати етнічність областей України. Сучасна вишивка виконується або ручним, або машинним способами. В етнотуризмі вироби з вишивкою – одне з важливих джерел прибутку.

Специфікою етнічного туризму є зацікавленість туристів автентичною сувенірною продукцією, яку можна придбати на згадку. Під час проведення Фестивалю Святого Миколая була представлена сувенірна продукція як символічного значення, так і така, що має прикладне застосування. При цьому організація фестивалю передбачала придбання сувенірів безпосередньо у народних майстрів. Додатковою послугою було проведення майстер-класів народних ремесел (виготовлення ляльки-мотанки, різьба по дереву тощо), під час яких туристи можуть самі виготовити для себе сувенір.

Проаналізувавши наявну сувенірну продукцію, доходимо висновку, що найбільшою популярністю користувалися вироби з етнічною ознакою: вишиванки, різноманітні вироби з дерева та товари сучасного призначення: магніти, значки тощо.

Етнічна спадщина будь-якого регіону потребує просування на туристичний ринок, тому національні туристичні організації повинні займатися поширенням інформації про історичний потенціал місцевості. Доцільно проводити культурні заходи (фольклорні, фестивальні та ін.), традиційні для місць туристичного призначення й здатні зацікавити туристів з різних куточків світу.

Водночас розвиток етнотуризму впливає на вирішення соціально-економічних проблем і потребує також розвитку сфери обслуговування, оскільки при зростанні кількості туристів виникає необхідність задоволення їх потреб, що сприяє стимулюванню розвитку сфери послуг: транспортних, відпочинково-розважальних та інших.

Етнотуризм має бути одним з пріоритетних напрямів у складі державних програм розвитку економіки. Державна підтримка розвитку туризму має нормативний, економічний та організаційний характер. Розвиток законодавчої бази є прерогативою держави так само, як і створення економічних умов для розвитку етнотуризму як виду бізнесової діяльності.

Розвиток етнотуризму має велике значення для держави. Культурне самовираження народу, його історія, традиції, звичаї завжди викликали інтерес, оскільки допитливість туриста утворює один з основних спонукальних туристських мотивів щодо відвідання різних куточків світу і народів, що населяють їх.

Варто зазначити, що сучасний ринок етнічного туризму в Україні знаходиться на етапі становлення. Серед значної кількості туристичних операторів практично відсутні такі, що спеціалізуються на цьому виді туризму. Деякі туроператори, що займаються внутрішнім туризмом, мають серед своїх пропозицій туристичні продукти, що позиціонуються як етнотури (екскурсійні тури вихідного дня, поїздки на різноманітні етнофестивалі). Для України етнографічний туризм може розглядатися як один з можливих стратегічних напрямів збереження і розвитку економіки традиційного господарства. Розвиток цього виду туризму має бути фактором сталого розвитку територій проживання. Такий підхід вписується у вимоги «Глобального етичного кодексу туризму», який закликає туристичну діяльність планувати таким чином, щоб забезпечити збереження і процвітання традиційних ремесел, культури та фольклору, а не вести до їх стандартизації і збіднення (Максанова Л. Б.).

Під час формування етнотурів найголовнішими завданнями є знайомство з традиціями народів, їхніми звичаями, культурою, національною кухнею, що допоможе туристам відчувати особливості різноманітних етнічних груп на території тієї чи іншої країни.

Висновки. Таким чином, Україна загалом, а Черкаський регіон зокрема, мають значний потенціал для запровадження етнотурів, зважаючи на наявність етнотуристичних ресурсів. Проведення етнічних фестивалів, що репрезентують самобутні традиції, автентичні обряди та звичаї, неповторна національна кухня, гостинність українців, сприяють збільшенню кількості туристів.

Привернувши увагу гостей до культури, побуту та особливостей українського народу, доцільно розробити нові етнопрограми з урахуванням народних звичаїв та традицій. Водночас розвиток етнічного туризму сприятиме збереженню й актуалізації культурно-історичного потенціалу України як держави, народ якої має свою національну ментальність.

Список посилань

- Гуляев, В. Г. (2003) *Туризм: экономика и социальное развитие*. Москва : Финансы и статистика, 302 с.
- Джаман, В. О. & Косташук, І. І. (2009) Національна структура населення етноконтактних зон. Чернівці : ЧНУ, 288 с.
- Дутчак, О. Теоретико-методологічні проблеми українського етнотуризму : Історіографія. Взято з www.pu.if.ua/depart/..life/Dutczak%20O.doc (дата звернення: 12.10.2019)
- Жайворонок, В. (2006) *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*. Київ : Довіра, 703 с.
- Кифяк, В. Ф. (2003) *Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб.* Чернівці : Книги-XXI, 300 с.
- Максанова, Л. Б. & Бураева, О. В. Живая традиционная культура как фактор устойчивого развития туризма. Взято з http://tourlib.net/statti_tourism/maksanova.htm (дата звернення: 12.10.2019).
- Малова, Н. М. (2002) Этнический туризм: проблемы, тенденции, перспективы. *Туризм и культурное наследие: Межвузовский сборник научных трудов*. Саратов : Изд-во Саратовского университета, 72–79.
- Орлова, М. Л. (2009) *Ресурси етнічного туризму регіону : суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області) : дис. канд. геогр. наук : 11.00.02*. Одеса, 251 с.
- Пархоменко, Т. С. (2004) Антропология туризма. Філософія туризму : навч. посіб. Київ : Кондор, 268 с.
- Подождук, Д. (2004) Українська ввічливість – золотий скарб народної етнокультури. *Народна творчість та етнографія*. (№ 6), 61–68.
- Пономарьов, А. П., Артюх, Л. Ф., & Косміна, Т. В. (1993) *Українська минувшина [Текст] : Ілюстрований етнографічний довідник*. Київ : Либідь, 256 с.
- Янів, В. (2006) *Нариси до історії української етнопсихології*. Київ : Знання, 340 с.

References

- Gulyaev, V. G. (2003) *Turizm: ekonomika i sotsial'noe razvitie* [Tourism: economics and social development]. Moskva : Finansy i statistika, 302 s.
- Dzhaman, V. O. & Kostashchuk, I. I. (2009) *Natsional'na struktura naseleennya etnokontaktnykh zon* [National structure of population of ethnic contact zones]. Chernivtsi : ChNU, 288 s.

- Dutchak, O. *Teoretyko-metodolohichni problemy ukrayins'koho etnoturyzmu : Istoriohrafiya* [Theoretical and methodological problems of Ukrainian ethnic tourism: Historiography]. Retrieved from www.pu.if.ua/depart/..life/Dutczak%20O..doc (data zvernennya: 12.10.2019)
- Zhajvoronok, V. (2006) *Znaky` ukrayins`koyi etnokul`tury: Slovny`k-dovidny`k* [Signs of Ukrainian ethnoculture: Book of reference]. Ky`yiv : Dovira, 703 s.
- Kyfyak, V.F. (2003) *Orhanizatsiya turystychnoyi diyal`nosti v Ukrayini : navch. Posib* [Organization of tourist activity in Ukraine]. Chernivtsi : Knyhy-KhKhI, 300 s.
- Maksanova, L. B. & Buraeva, O. V. Zhivaya traditsionnaya kul'tura kak faktor ustoichivogo razvitiya turizma. [Live traditional culture as a factor of sustainable tourism development]. Retrieved from http://tourlib.net/statti_tourism/maksanova.htm (data zvernennya: 12.10.2019).
- Malova, N. M. (2002) Etnicheskii turizm: problemy, tendentsii, perspektivy [Ethnic tourism: problems, tendencies, perspectives]. *Turizm i kul`turnoe nasledie: Mezhvuzovskii sbornik nauchnykh trudov*. Saratov : Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta, 72–79.
- Orlova, M. L. (2009) *Resursy` etnichnogo tury`zmu regionu: suspil`no-geografichna ocinka (na materialax Odes`koyi oblasti)* [Ethnic tourism regional resources: socio-geographical assessment (based on Odessa region materials)]: dy`s. ... kand. geogr. nauk : 11.00.02. Odesa, 251 s.
- Parkhomenko, T. S. (2004) *Antropolohiya turyzmu. Filosofiya turyzmu : navch. Posib* [Anthropology of tourism. Philosophy of tourism]. Kyiv : Kondor, 268 s.
- Podozhduk, D. (2004) *Ukrayins`ka vvichly`vist` – zoloty`j skarb narodnoyi etnokul`tury`* [Ukrainian politeness is a golden treasure of folk ethnoculture]. *Narodna tvorchist` ta etnografiya*. (# 6), 61–68.
- Ponomar`ov, A. P., Artyux, L. F. & Kosmina, T. V. (1993) *Ukrayins`ka my`nuvshy`na [Tekst] : Ilyustrovany`j etnografichny`j dovidny`k*. [Ukrainian past [Text] : Illustrated ethnographical reference book] Ky`yiv : Ly`bid`, 256 s.
- Yaniv, V. (2006) *Nary`sy` do istoriyi ukrayins`koyi etnopsy`xologiyi* [Essays on the history of Ukrainian ethnopsychology]. Ky`yiv : Znannya, 340 s.

O. G. Shestel, S. S. Belyaeva

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF INTERNAL ETHNIC TOURISM IN UKRAINE

Summary

The paper presents an analysis of the prospects for the development of domestic ethnic tourism in Ukraine.

The relevance of the study is explained by the lack of coverage of the issue of ethnic tourism in the scientific literature. The need of people for their ethnic identification is also worth noting, as evidenced by the increasing popularity of ethnic tourism in Ukraine.

The purpose of the study is to identify specific historical and cultural regions and related traditions that are the motive in ethnographic tourism.

In order to achieve this goal, the following tasks should be performed: to identify common problems of the development of ethnic tourism; analyze the problem of motivating tourists to visit a particular place; identify features of culture and traditions of historical and

cultural regions that are attractive to tourists interested in ethnography; highlight the prospects for solving these problems.

To achieve the goal, the following research methods were used: theoretical analysis and systematization of scientific literature – to determine the state and theoretical justification of the prospects for the development of domestic ethnic tourism in Ukraine.

Methods of empirical research: experiment, comparison, generalization, observation.

The article shows that ethnic tourism is an active way of learning the history of the nation. Potential tourists may be interested in religious sites, historical, cultural, architectural monuments. Ukrainians have preserved the basic elements of the traditional, material and spiritual culture of their national communities, so Ukraine has a significant cultural, economic and educational potential for the development of ethnic tourism.

The article shows that Ukraine has a considerable potential for introducing ethno-tourism, given the availability of ethno-tourism resources. Ethnic festivals, representing original traditions, authentic rituals and customs, unique national cuisine, hospitality of Ukrainians, contribute to increasing the number of tourists.

Keywords: *domestic tourism, ethnic heritage, ethnic tourism, ethnicity, national character.*

Статтю подано до редакції 10.02.2020